

Obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników a szkody spowodowane pestycydami

Stanisław Wieteska*

Streszczenie: W Polsce obowiązują obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników za szkody wyrządzone osobom trzecim. Jednocześnie powstaje problem stosowania środków ochrony roślin. W literaturze coraz częściej mówi się o pozostałościach pestycydów w produktach rolnych i zwierzęcych. W artykule naświetlamy skalę stosowania środków ochrony roślin i ich skutki dla środowiska i zdrowia ludności. Podejmujemy dyskusję, czy skutki pozostałości pestycydów powinny być ujęte w zakresie odpowiedzialności cywilnej tego ubezpieczenia.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników, środki ochrony roślin, pestycydy

Wprowadzenie

Już od wielu lat funkcjonuje w Polsce obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników. Ubezpieczenie to obejmuje ochroną ubezpieczeniową rolników oraz osoby pozostające z nim w gospodarstwie domowym oraz osoby pracujące w gospodarstwie rolnym rolnika. W związku z posiadaniem przez rolnika gospodarstwa mogą być wyrządzone szkody, których następstwem jest śmierć, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia bądź utrata, zniszczenie lub uszkodzenie mienia (art. 50.1). Zakłada się, że szkoda została wyrządzona w okresie ochrony ubezpieczeniowej i roszczenia mogą być spełnione do wysokości sumy gwarancyjnej.

Jednocześnie od wielu lat w rolnictwie stosuje się pestycydy jako środki ochrony roślin. Pomimo wielu wysiłków skierowanych na ograniczenie ich skutków zdrowotnych dla ludności, zwierząt, w dalszym ciągu mamy problem pozostałości pestycydów w płodach rolnych i zwierzętach rzeźnych. Pozostałości środków ochrony roślin spotykamy w produktach żywnościowych, które dostają się do organizmów ludzkich. Jak dotychczas nie udało się wyprodukować środków ochrony roślin, które by były całkowicie bezpieczne dla środowiska oraz dla człowieka i zwierząt. Pozostaje więc pytanie, czy w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników mogą być ujęte szkody związane z pozostałościami pestycydów?

* prof. zw. dr hab. Stanisław Wieteska, Uniwersytet Łódzki, Katedra Ubezpieczeń, e-mail: sekubez@uni.lodz.pl.

Artykuł dyskusyjny napisany w oparciu o załączoną literaturę przedmiotu. Autor artykułu nie pretenduje do znawcy problematyki stosowania środków ochrony roślin i ich skutków, lecz z racji zajmowania się m.in. ubezpieczeniami odpowiedzialności cywilnej pragnie zasygnalizować zakładom ubezpieczeń i działom aktuarialnym o mogących powstać w przyszłości rosnących roszczeniach poszkodowanych.

1. Pojęcia podstawowe

Aby treść artykułu była zrozumiała, konieczne jest przyjęcie określonych definicji.

Według definicji zawartej w ustawie o ochronie roślin uprawnych z dnia 18 grudnia 2003 roku (Ustawa... 2003: rozdz. 1, art. 2 p. 7) środki ochrony roślin to substancje lub mieszaniny substancji oraz żywe organizmy przeznaczone do:

- ochrony roślin uprawnych przed organizmami szkodliwymi,
- niszczenia niepożądanych roślin,
- regulowania wzrostu, rozwoju i innych procesów biologicznych w roślinach uprawnych z wyjątkiem substancji przeznaczonych wyłącznie do nawożenia,
- poprawy własności lub skuteczności substancji lub mieszanin substancji przeznaczonych dla celów o których mowa w punkcie a), b) i c).

W cytowanej ustawie (Ustawa... 2003: art. 2 ust. 14) przez **środki ochrony roślin** rozumie się substancje aktywne lub preparaty zawierające jedną lub więcej substancji aktywnych w postaci dostarczonej użytkownikowi i przeznaczone do:

- ochrony roślin, produktów roślinnych lub przedmiotów przed organizmami szkodliwymi lub zapobieganie występowaniu tych organizmów,
- wpływaniu na procesy życiowe roślin w inny sposób niż składniki pokarmów, w tym regulator wzrostu,
- zabezpieczenia produktów roślinnych, jeżeli te substancje lub preparaty nie są objęte odrębnymi przepisami,
- niszczenia niepożądanych roślin,
- niszczenia części roślin lub hamowaniu lub zapobieganiu niepożądanemu wzrostowi roślin.

Karencja – przez okres karencji rozumie się czas, który powinien upłynąć od dnia zastosowania środka ochrony roślin do dnia zbioru roślin lub produktów roślinnych przeznaczonych do konsumpcji (Ustawa... 2003: art. 2 ust. 19).

Art. 2 ust. 15 ustawy definiuje **pozostałości środków ochrony roślin** jako jedną lub większą liczbę substancji aktywnych znajdujących się w roślinach lub produktach roślinnych, jadalnych produktach zwierzęcych lub na tych roślinach lub produktach roślinnych, jadalnych produktach zwierzęcych lub gdziekolwiek w środowisku, stanowiących wynik stosowania środka ochrony roślin, w tym również jego metabolitów oraz produktów rozpadu lub reakcji (Ustawa... 2003: art. 2 ust. 15).

Według Międzynarodowego Kodeksu postępowania podczas dystrybucji i stosowania pestycydów „**pestycyd** oznacza każdą substancję lub mieszaninę substancji przeznaczoną do zapobiegania, niszczenia lub zwalczania agrofagów, w tym również wektorów chorób ludzi i zwierząt, niepożądanych gatunków roślin lub zwierząt powodujących szkody lub utrudnienia w czasie produkcji, przerobu, przechowywania, transportu lub sprzedaży żywności, płodów rolnych, drewna i produktów drzewnych lub pasz, przeznaczonych dla stosowania na zwierzętach w celu zwalczania owadów, pajęczaków lub innych szkodników zewnętrznych lub wewnętrznych”. Nazwa ta obejmuje substancje przeznaczone do stosowania jako regulatory wzrostu, defolianty, desykanty, substancje przerzedzające związki drzew owocowych, substancje zapobiegające przedwczesnemu opadaniu owoców (za Nazimek 2001: 11).

2. Skala zagrożenia środkami ochrony roślin

Wiadomym powszechnie jest, że pestycydy są wszechobecne w środowisku pracy i życia na terenach wiejskich. Mogą być przechowywane na terenie gospodarstwa, stosowane w maszynach służących zabiegowi ochrony roślin, a także pozostawać w opakowaniach po preparatach i niezutytych środkach ochrony roślin (Majczakowa 2001: 23–30). Zatem środowisko, w którym przebywają rolnicy wraz z rodzinami i osobami pomagającymi w pracy, narażone są na choroby wywołane kontaktem z pestycydami. Zauważa się rosnącą zachorowalność pracujących w szklarniach (pozostałości pestycydów w odzieży, na narzędziach) (Sadach 2001: 31–41).

W praktyce spotykamy się także z przypadkowymi i zawodowymi zatruciami pestycydami (Panasiuk 2001: 45). W latach 1984–1991 zaobserwowano 226 zatruc przypadkowych i 60 zawodowych. Skalę zatruc pestycydami w latach 1995–2012 przedstawiono w tabelach 1 i 2.

Tabela 1

Liczba zatruc pestycydami w Polsce w latach 1995–2000

1995	1996	1997	1998	1999	2000
135	156	59	86	95	107

Źródło: Przybylska (1998): 93; Przybylska (2002): 311–317.

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że średnio rocznie w Polsce ok. 19–30 osób ulega ostremu zatruciu pestycydami. Dane statystyczne wykazują, że najwięcej zatruc zarejestrowano w województwie lubuskim (15 w 2010 r. i 17 w 2011 r.).

Tabela 2

Ostre zatrucia pestycydami w Polsce w latach 2009–2012

Rok	Liczba zachorowań	Zapadalność na 100 tys.	Hospitalizacja	
			liczba	%
2009	29	0,08	29	100,0
2010	19	0,05	19	100,0
2011	19	0,05	19	100,0
2012	30	0,08	29	96,7

Źródło: Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego (2010): tab. 60, (2012): tab. 60.

Z kolei informacje o zatruciach prowadzi także Krajowe Centrum Informacji Toksykologicznej. Przykładowe dane podano w tabeli 3.

Tabela 3

Liczba zatruc pestycydami w wybranych ośrodkach toksykologicznych w Polsce w latach 2001–2002

Wyszczególnienie	Lublin		Łódź		Poznań		Razem	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ogółem	55	85	144	114	110	112	309	311
w tym:								
Liczba pacjentów leczonych	21	33	4	2	12	14	37	29
Liczba konsultacji lekarskich	34	52	140	112	98	98	272	282

Źródło: Piekarska (2006): tab. 2, 3, 4.

Najwięcej zatruc zaobserwowano w Łodzi. W skali wszystkich rodzajów zatruc w badanych miastach zatrucia pestycydami stanowią ok. 4,4%. Około 9–11% zatruc pestycydami wymagało intensywnego leczenia. Pozostała część wymagała jedynie konsultacji lekarskich.

3. Oddziaływanie pestycydów na organizmy ludzkie

Przeprowadzono badania (laboratoryjne, pół-polowe i polowe krótkoterminowe i długoterminowe, układów wielogatunkowych) możliwe do wykorzystania podczas oceny ryzyka wynikającego ze stosowania środków ochrony roślin (Muszyńska: 231–236). Dąży się do wykazania, że powszechne ich stosowanie nie stanowi ryzyka dla organizmów niebędących celem zwalczania i eliminuje się aktywne substancje zagrażające środowisku i ludziom (Rozporządzenie... 2010).

Wstępne badania wskazują, że rolnicy narażeni są na choroby skóry. Wprawdzie brakuje oficjalnych statystyk, jednak szacuje się, że ok. 26% populacji rolników wykorzystujących środki ochrony roślin kontaktowo narażonych jest na choroby skóry (Śpiewak 2004: 284). Narażeni są oni na tzw. dermatozę zawodową. W szczególności mamy do czynienia

z alergiami (Toś-Luty, Chodorowska 2001: 55–64). Badania wykazują, że w Polsce częstość występowania alergii na chemiczne środki ochrony roślin wynosi, według różnych autorów, 2,2–25% badanej populacji (Haratym-Maj i in. 2012: 27). Uczulenie kontaktowe, a więc przynajmniej 1 dodatni wynik testu skórniego, stwierdza się u ok. 25,4% badanych.

W początkach XXI wieku pojawiło się wiele prac wykazujących narażenie osób pracujących w rolnictwie na pestycydy, w których wykazuje się związek między pestycydami a zaburzeniami rozrodu i gospodarki hormonalnej (Jurewicz, Hanke, Sobola i in. 2004: 280), także na układ krwiotwórczy (Pyszel, Wróbel, Szuba 2005: 249). W szczególności zauważono to zjawisko u osób pracujących w szklarniach.

Wstępne badania dowodzą, że kobiety w ciąży pracujące w rolnictwie potencjalnie są narażone na pestycydy stosowane w gospodarstwie, nawet jeśli nie uczestniczą bezpośrednio np. w opryskach (Gawora-Ziółek, Jurewicz, Hanke 2005: 204). Ich narażenie może wynikać głównie z przenoszenia pozostałości pestycydów na teren domu (np. pranie odzieży), jak i przebywaniu w okolicach oprysków¹.

Wiele przeprowadzonych badań potwierdza negatywny wpływ środków ochrony roślin na zdrowie dzieci, zwłaszcza mieszkających na wsi (Piechowicz 2013: 22–24). Bezpośrednie narażenie rodziców stosujących środki ochrony roślin dla upraw, warzyw i owoców tworzy zagrożenie w okresie płodowym i dojrzewania dzieci.

Badania wykazują, że wiele substancji stosowanych w środkach ochrony roślin stanowi zagrożenia dla rozrodczości kobiet i mężczyzn (por. Miranowicz-Dzierżawska 2002: 15). Wpływ tych substancji może powodować zmniejszenie płodności, zaburzenia hormonalne u mężczyzn i kobiet. Środki te, nieprawidłowo stosowane, mogą być także przyczyną poronień, przedwczesnych porodów, wzrostu ryzyka wad rozwojowych, nowotworów (zwróciła na ten fakt uwagę Piechowicz 2006).

Badania wykazują, że zastosowanie pestycydów może prowadzić do zaburzeń epigenetycznych², które mogą z kolei zaburzać normalne funkcjonowanie organizmu prowadząc do powstania nowotworów lub powszechnie występujących chorób (Rzeszutek, Popek i in. 2014: 561).

Opracowano zasady oceny ryzyka stosowanych preparatów chemicznych dla zdrowia człowieka i środowiska (Rozporządzenie... 2003). Ich przestrzeganie jest niezbędnym obowiązkiem także w rolnictwie. Należy zawsze pamiętać, że bardzo silne zatrucia środkami ochrony roślin dają natychmiastowe objawy. Natomiast większość ze środków ochrony roślin ujawnia swoje skutki dopiero po co najmniej kilku latach. Są to tzw. szkody następcze.

Niepokojącym zjawiskiem jest przemyt na terytorium Polski pestycydów ze wschodniej granicy (Czubkowska 2015). Brak jakiegokolwiek atestacji i badań tych środków może

¹ Międzyresortowa Komisja d/s Najwyższych Dopuszczalnych Stężeń i Natężeń Czynników Szkodliwych dla Zdrowia i Środowiska Pracy przyjęła w publikacji pt. *Czynniki szkodliwe w środowisku pracy* oznakowanie substancjami działającymi toksycznie na płód specjalnym symbolem „P+” dla 12 substancji.

² Epigenetyka to nauka zajmująca się badaniem dziedziczenia niezwiązanego ze zmianami w sekwencjach DNA. Bada zmiany spowodowane m.in. pestycydami.

przyczynić się nie tylko do wieloletniego skażenia środowiska, ale i zagrozić zdrowiu ludności.

Najwyższy Dopuszczalny Poziom Pozostałości (NDP) w rozumieniu art. 3 ust. 2 lit. d określa Rozporządzenie (WE) (2005: 1)³ i Rozporządzenie Ministra Zdrowia (2004). Wartości najwyższych dopuszczalnych stężeń dla pestycydów ustala także Międzynarodowa Komisja d/s Najwyższych Dopuszczalnych Stężeń i Natężeń Czynników Szkodliwych dla Zdrowia w Środowisku Pracy.

4. Wyniki wybranych badań w zakresie pozostałości pestycydów w płodach rolnych

W latach 1995–2003 Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej prowadziło monitoring jakości gleb, roślin, produktów rolniczych i spożywczych. W ramach tego monitoringu oznaczono m.in. pozostałości pestycydów w ok. 800 próbkach surowców roślinnych corocznie. Badania wykazały, że ok. 40% ogólnej liczby przebadanych próbek zawiera pozostałości pestycydów na poziomie poniżej lub równym wartościom maksymalnego poziomu pozostałości pestycydów. Przekroczenia dotyczyły ok. 5% próbek (Roszko, Szymczyk 2010: 25).

Wieloletnie badania (1997–2006) prowadzone przez Państwowy Instytut Weterynarii – Państwowy Instytut Badawczy wykazały niskie stężenia różnych pozostałości pestycydów w żywności pochodzenia zwierzęcego. Były one na poziomie setnych i tysięcznych części mg/kg (Niewiadomska, Semeniuk, Żmudzki 2008: 1222).

W 2008 roku Państwowy Instytut Ochrony Roślin i Nasiennictwa przebadał 2482 próbki płodów rolnych, z czego 2,1% miało przekroczony poziom dopuszczalny.

W latach 2008–2011 badaniom poddano 43 produkty 813 próbek (Łozowicka, Hrynko, Rutkowska i in. 2012: 423–430). Spośród 152 substancji aktywnych objętych programem badań wykryto 39 pestycydów (głównie fungicydy – 77,7%). Pozostałości środków ochrony roślin najczęściej oznaczono w próbkach owoców (65,6%), w jabłkach 50,3%. Najwyższe Dopuszczalne Pozostałości (NDP) stwierdzono w 31,9%, w 2,7% odnotowano niedozwolone do stosowania związki.

W 2010 roku dokonano urzędowej kontroli pierwotnej produkcji roślinnej (Nowacka, Gnusowski, Raczkowski 2012: 141). Oszacowania wykazały, że narażenie przewlekłe konsumentów na pozostałości środków ochrony roślin zawarte w polskiej nieprzetworzonej żywności pochodzenia roślinnego było nieznaczne, pomimo przeszacowania narażenia. Narażenie krótkoterminowe również nie przekraczało ostrej dawki referencyjnej (ArfD – *Acute Reference Dose*) dla małych dzieci i dorosłych.

W 2010 roku w Zakładzie Badania Pozostałości Środków Ochrony Roślin Instytutu Ochrony Roślin – Państwowego Instytutu Badawczego analizowano 203 próbki owoców

³ Zmieniło ono dyrektywę Rady 91/414/EWG.

i warzyw i innych płodów rolnych (Gnusowski, Nowacka i in. 2012: 123). Pozostałości środków ochrony roślin nie wykryto w 70,4% próbek, w 29,6% wykryto pozostałości 35 związków, przekroczenie najwyższych dopuszczalnych pozostałości stwierdzono w 1,5% próbek.

Również w 2010 roku przeprowadzono badania w 247 próbkach i w 175 związkach (Gnusowski, Nowacka, Walorczyk i in. 2012: 127). Pozostałości środków ochrony roślin wykryto w 22 przebadanych próbkach (8,9%) oraz w 10 spośród 175 związków. Oznaczono pozostałości 7 fungicydów i 3 insektycydów.

Udowadnia się negatywny wpływ pestycydów na mikroorganizmy glebowe (Chmielowska, Banach 2007) i w wodzie (*Pestycydy...* 2009: 28–31). Badania wykazują, że pozostałości np. aktywnych herbicydów w glebie uzależnione są od rodzaju stosowanego środka, dawki i sposobu aplikacji. Zależnie od rodzaju środka, wykryto pozostałości na poziomie poniżej granicy oznaczalności (Domaradzki, Sadowski, Kucharski 2011: 37).

Stosowanie środków ochrony roślin np. w uprawach ogórków rolnych przyczynia się do obniżenia ich jakości konserwowej (Elkner, Szwejdą 2001: 197–201).

Do głównych przypadków szkód wyrządzonych przez rolników jest stosowanie oprysku (w czasie kwiatostanu rzepaku) środkami ochrony roślin i straty pszczelarzy. Zatrucie wielu pszczół (Szwajkowski 1972: 9) powoduje utratę ilości produkowanego miodu. Pomimo wysiłków pszczelarzy w dalszym ciągu jest niezwykle trudno zsynchronizować moment czasowy oprysku z ograniczeniem wylotu pszczół.

5. Ubezpieczenie obowiązkowe odpowiedzialności cywilnej (OC) rolników wobec pozostałości pestycydów w płodach rolnych

O istocie odpowiedzialności cywilnej dowiadujemy się w Kodeksie Cywilnym (art. 819 i 822) w kontekście roszczeń poszkodowanego. W naszym przypadku mamy do czynienia z odpowiedzialnością deliktową, tzn. za czyny niedozwolone. Czynem niedozwolonym jest zachowanie rolnika niezgodne z prawem zawinione lub niezawinione, na które nie miał wpływu. Przesłanka odpowiedzialności jest winą, którą należy udowodnić sprawcy.

Wykorzystanie środków ochrony roślin w uprawach rolnych przez rolnika możemy kwalifikować jako działalność o podwyższonym ryzyku, szczególnie narażoną na powstanie błędu. Udowodnienie niewinności przez rolnika może nastąpić przez powołanie się np. na wystąpienie tzw. „siły wyższej” lub wyłącznej winy poszkodowanego lub wyłączną winę osoby trzeciej, za którą on nie ponosi odpowiedzialności. W ramach „siły wyższej” możemy mówić m.in. o splocie czasu i czynników klimatycznych, w których należało zastosować środki ochrony roślin.

Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolnika chroni nie tylko sprawcę, ale i poszkodowanego. Jak powiedzieliśmy wcześniej, szkody mogą wyrządzić krzywdę, tj. naruszyć dobra i interesy osoby poszkodowanej (a więc majątku – dobrostanu), a w szczególności narazić ją na groźbę utraty życia lub zdrowia.

Z drugiej strony, jeśli spojrzymy na wyprodukowane przez rolnika płody rolne zawierające pozostałości pestycydów, możemy mówić o odpowiedzialności kontraktowej, tzn. dostarczenie produktów nie do końca całkowicie bezpiecznych. Zatem możemy mówić o reżimie odpowiedzialności deliktowo-kontraktowej

Niezależnie od wysokości odszkodowania lub zadośćuczynienia, mogą pojawić się jednorazowe lub wielokrotne roszczenia (renty). Warto w tym miejscu powiedzieć, że są to ubezpieczenia zawierane na okres do 1 roku.. Jednakże odpowiedzialność z tytułu produktów rolnych, zwłaszcza tych z pozostałościami pestycydów, może wykraczać poza okres ochrony ubezpieczeniowej. Jest to funkcja kompensacyjna ubezpieczenia OC rolników. Wynika ona z odszkodowawczego charakteru odpowiedzialności. Jej celem jest naprawienie szkody i przybiera formę zadośćuczynienia. Zakłada się przy tym, że wysokość zadośćuczynienia nie może być źródłem bogacenia się.

Warto także zwrócić uwagę, że w przypadku stosowania środków ochrony roślin w rolnictwie możemy dopatrywać się funkcji prewencyjno-wykonawczej, w ramach której kształtowana jest świadomość ubezpieczonego o nałożonych na niego obowiązkach. Obowiązki dotyczą nie tylko konieczności naprawienia szkody i krzywdy, ale i odpowiedzialności za stosowanie, przechowywanie, transport środków ochrony roślin zgodnie z obowiązującymi instrukcjami. Ponieważ pozostałości środków ochrony roślin nie przekraczają dopuszczalnych norm, ale w dalszym ciągu są zagrożeniem dla życia i zdrowia ludności, producenci zmuszeni są do użycia takich technologii, aby całkowicie wyeliminować ich szkodliwy charakter.

Suma gwarancyjna w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej w związku z ich nieograniczoną odpowiedzialnością majątkową określa górny limit odpowiedzialności ubezpieczyciela. Ustalana jest „na jedno zdarzenie” lub do wyczerpania za wszystkie zdarzenia. Gdy wysokość szkód przekracza sumę gwarancyjną, do zapłaty pozostałej części jest zobowiązany sprawca zdarzenia (osoba odpowiedzialna za jej powstanie). Należy także zwrócić uwagę na obowiązkowy charakter ubezpieczenia OC rolników. Wynika on ze świadomości i przezorności społeczeństwa, konieczności funkcjonowania pozabudżetowych zabezpieczeń, a także roli państwa w opanowaniu ryzyka stosowania chemicznych środków ochrony roślin. Jak wiadomo, obowiązek zawierania umów OC rolników jest kontrolowany, dotyczy ważnego obszaru działalności, jakim jest rolnictwo, gospodarka i bezpieczeństwo żywnościowe, a więc obszary o powszechnym charakterze. Omawiane tutaj pozostałości pestycydów dotyczyć mogą szerokiego zasięgu potencjalnych poszkodowanych.

Zakład ubezpieczeń nie odpowiada za szkody (art. 53 ustawy o obowiązkowym ubezpieczeniu OC rolników):

- spowodowane przeniesieniem chorób zakaźnych nie pochodzących od zwierząt (art. 53 p. 2),
- polegające na zanieczyszczeniu lub skażeniu środowiska (art. 53 p. 6).

W przypadku stosowania środków ochrony roślin do szkód możemy zaliczyć:

- przypadkowy kontakt osób pracujących (pomagających, czasowo przebywających) w gospodarstwie rolnym ze środkami ochrony roślin, magazynowanymi, przechowywanymi na terenie gospodarstwa a niezabezpieczonymi,
- przypadkowy kontakt osób przebywających w czasie wykonywania prac agrotechnicznych (np. opryski, rozsiewacze, opakowania),
- zatrucia, zachorowania osób pozostałościami pestycydów w płodach rolnych i zwierzętach gospodarskich.

Powyższe okoliczności dają podstawę poszkodowanym do roszczeń wobec rolników w ramach ubezpieczenia OC rolników. Jednakże należy tutaj podkreślić, że poszkodowany zobowiązany jest wykazać (udowodnić), że szkoda wystąpiła w związku z prowadzeniem konkretnego gospodarstwa rolnego.

Powstaje problem skażenia środowiska przez stosowanie środków ochrony roślin. Jak wynika z omówionych wyżej badań, w glebie, roślinach, pozostałości pestycydów dopuszczalne normy nie zostały przekroczone. Jednak jeżeli weźmiemy pod uwagę wieloletnią trwałość niektórych środków ochrony roślin, możemy mieć wątpliwości, czy nie dochodzi do skażenia środowiska.

Pozostałości niektórych związków chemicznych służących ochronie roślin krążą w organizmach ludzi i zwierząt, a także w ekosystemie (pomimo że niektóre były wycofane 20–30 lat temu). Mają one zdolność do kumulacji w tkankach ludzkich i dlatego człowiek (jest ich ostatnim ogniwem łańcucha pokarmowego) jest najbardziej narażony na ich niebezpieczne działanie (Mazurkiewicz, Czarnecki 2011: 152).

Przed użyciem chemicznego środka ochrony trzeba zastanowić się, czy to naprawdę jest niezbędne, jeśli tak, to trzeba zapoznać się z kartą charakteryzującą substancję. Mamy tutaj na uwadze wysokotoksyczne preparaty chemiczne o długim okresie karencji.

W prawie ochrony środowiska, art. 6 ust. 2 stanowi, że kto podejmuje działalność, której negatywne oddziaływanie na środowisko nie jest w pełni rozpoznane, jest obowiązany kierując się zasadą przezorności podjąć wszelkie możliwe środki zapobiegawcze. Zasada przezorności nakazuje przewidzieć wszelkie ewentualne zagrożenia oraz związaną z nimi skalę ryzyka.

Każde zastosowanie środków ochrony roślin, czy to dla gleby czy też w celu ochrony roślin przez szkodnikami, jest zanieczyszczeniem środowiska. Jeśli stosowanie środków ochrony roślin jest zgodne z ustalonymi zasadami przez producenta, instrukcjami i koniecznością, umownie możemy powiedzieć o kontrolowanym zanieczyszczeniu środowiska. Złamanie wszelkich zasad przy stosowaniu w praktyce środków ochrony roślin jest zanieczyszczeniem środowiska w sposób niekontrolowany.

Opracowane wskaźniki zdrowia środowiskowego przez ekspertów WHO w niewielkim stopniu uwzględniają skażenie środowiska przez pestycydy. Warto także zwrócić uwagę, że niektóre rodzaje pestycydów rozkładają się w glebie nawet 20 lat i więcej. Biorąc pod

uwagę tak długi okres, może się zdarzyć, że rolnicy zastosują wielokrotnie środki ochrony roślin na posiadanym areale gruntów. To z kolei może przyczynić się do skumulowanego ich oddziaływania na środowisko i zdrowie ludności.

Uwagi końcowe

Podjęty temat pozostałości środków ochrony roślin okazał się bardzo złożony. Spojrzenie od strony ubezpieczenia obowiązkowego OC rolników rzutuje na nowe nierozwiązane problemy zdrowotne ludności, zwierząt i płodów roślin. Z artykułu wynikają następujące wnioski:

- stosowanie w dalszym ciągu środków ochrony roślin powoduje z jednej strony ochronę roślin, a z drugiej zagrożenia dla zdrowia ludności,
- pomimo wysiłków technologicznych w dalszym ciągu stwierdza się (wprawdzie niewielki procent) pozostałości środków ochrony roślin w produktach rolnych,
- pestycydy zagrażają ludności, w szczególności wiejskiej.

Ograniczone ramy artykułu nie pozwoliły na pogłębione zanalizowanie problemu, lecz jedynie jego zasygnalizowanie. Konieczne są dalsze badania, które powinny dotyczyć związku między odpowiedzialnością rolnictwa producentów środków ochrony roślin za szkody spowodowane utratą zdrowia ludności spożywającej płody rolne. Jeśli ten związek udałoby się udowodnić, od obowiązkowego ubezpieczenia OC rolników wymagałoby to wysokich roszczeń odszkodowawczych.

Literatura

- Chmielowska D., Banach P. (2007), *Czy środki ochrony roślin stanowią zagrożenie dla mikroorganizmów i środowiska glebowego*, Pierwsza Krajowa konferencja Ekotoksykologiczna, 14-16.X, JUNG-PIB, Puławy.
- Czubkowska S. (2015), *Zalewają nas niebezpieczne pestycydy*, „Dziennik Gazeta prawna” z 22 października.
- Domaradzki K., Sadowski J., Kucharski M. (2011), *Poziom pozostałości substancji aktywnych herbicydów w glebie w zależności od wybranych czynników*, „Roczniki Gleboznawcze” nr 1.
- Elkner K., Szwejda J. (2001), *Wpływ pestycydów i ich mieszanin na jakość świeżych, kwaszonych i konserwowych ogórków*, „Acta Agrobotanica” nr 1, s. 197–201.
- Gawora-Ziółek M., Jurewicz J., Hanke W. (2005), *Ekspozycja na pestycydy kobiet w ciąży pracujących w rolnictwie*, „Medycyna Pracy” nr 3.
- Gnusowski B., Nowacka A. i in. (2012), *Pozostałości środków ochrony roślin w próbkach płodów rolnych pobieranych w 2010 r. zgodnie z wspólnotowym programem kontroli „Progress in plant protection”*, „Postępy w Ochronie Roślin” nr 52 (1).
- Gnusowski B., Nowacka A., Walorczyk S. i in. (2012), *Badania pozostałości środków chemicznej ochrony roślin w płodach rolnych, roślinnych produktach spożywczych i paszach pochodzących z produkcji ekologicznej w 2010 r. „Progress in Plant protection”*, „Postępy w Ochronie Roślin” nr 52 (11).
- Haratym-Maj A., Dudra-Jastrzębska M., Kapka-Skrzypczak L., Raszewski G., Andres-Mach A. (2012), *Przyczyny alergicznego kontaktowego zapalenia skóry u osób zamieszkających na terenach upraw wymagających intensywnej ochrony chemicznej*, „Bezpieczeństwo Pracy – Nauka i Praktyka” nr 12.
- Jurewicz J., Hanke W., Sobola W. i in. (2004), *Stosowane w Polsce środki ochrony roślin a ryzyko zaburzeń reprodukcji u osób pracujących w rolnictwie i w gospodarstwach ogrodniczych*, „Medycyna Pracy” nr 3.
- Łozowicka B., Hrynko I., Rutkowska E. i in. (2012), *Pozostałości środków ochrony roślin w owocach i warzywach z północno-wschodniej Polski (2008–2011)*, „Postępy w Ochronie Roślin” nr 52 (2), s. 423–430.

- Majczakowa W. (2001), *Wszechobecność pestycydów w środowisku pracy*, w: *Ryzyko zdrowotne stosowania pestycydów – problemy teoretyczne i praktyczne*, red. S. Toś-Luty, Instytut Medycyny Wsi, Lublin, s. 23–30.
- Makles Z., Domański W. (2009), *Ślady pestycydów – niebezpieczne dla człowieka i środowiska*, „Bezpieczeństwo Pracy – Nauka i Praktyka” nr 1.
- Mazurkiewicz J., Czarnecki T. (2011), *Zawartość pozostałości pestycydów chloroekologicznych w wybranych mrozonych warzywach z rynku lubelskiego*, „Acta Agrophysica” nr 17 (1).
- Miranowicz-Dzierżawska K. (2002), *Substancje działające szkodliwie na rozrodczość. Zagrożenia, narażenie, uregulowania prawne*, „Bezpieczeństwo Pracy – Nauka i Praktyka” nr 12.
- Muszyńska A. (2008), *Środki ochrony roślin w ujęciu ekotoksykologicznym – rodzaje badań, dobór gatunków testowanych oraz analiza otrzymanych wyników*, w: *Ekotoksykologia w ochronie środowiska*, PZliTS Oddział Dolnośląski, s. 231–236.
- Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego (2010, 2012), *Informacje o zachorowaniach na choroby zakaźne i zatruciach w Polsce w 2010 roku*, PZH, Warszawa.
- Nazimek T. (2001), *Chemiczne środki ochrony roślin – wiadomości ogólne*, w: *Ryzyko zdrowotne stosowania pestycydów – problemy teoretyczne i praktyczne*, Instytut Medycyny Wsi, Lublin.
- Niewiadomska A., Semeniuk S., Żmudzki J. (2008), *Pozostałości pestycydów w żywności pochodzenia zwierzęcego w latach 1997–2006 w Polsce*, „Medycyna Weterynaryjna” nr 84 (10).
- Nowacka A., Gnusowski B., Raczkowski M. (2012), *Bezpieczeństwo zdrowotne polskich płodów rolnych w 2010 r. związane z pozostałościami środków ochrony roślin*, „Postępy w Ochronie Roślin”, nr 52 (1).
- Panasiuk L. (2001), *Epidemiologia zatruc środkami ochrony roślin*, w: *Ryzyko zdrowotne stosowania pestycydów – problemy teoretyczne i praktyczne*, red. S. Toś-Luty, Instytut Medycyny Wsi, Lublin.
- Pestycydy w wodzie. Zastosowania układu LC-APCJ-MS/MS z pułapką jonową do wieloskładnikowych analiz pestycydów w wodzie* (2009), „Laboratorium” nr 4, s. 28–31.
- Piechowicz B. (2006), *Wpływ insektycydów modyfikujących funkcjonowanie kanałów sodowych na owady o odmiennym genetycznym potencjale czynnościowym*, rozprawa doktorska, Zakład Toksykologii Zwierząt UMK, Toruń.
- Piechowicz B. (2013), *Wpływ chemicznych środków ochrony roślin na zdrowie dzieci*, „Bezpieczeństwo Pracy – Nauka i Praktyka” nr 12.
- Przybylska A. (1998), *Zatrucia chemicznymi środkami ochrony roślin w 1996 r.*, „Przegląd Epidemiologiczny” nr 1–2.
- Przybylska A. (2002), *Zatrucia chemicznymi środkami ochrony roślin w 2000 r.*, „Przegląd Epidemiologiczny” nr 3.
- Pyszal A., Wróbel T., Szuba A. (2005), *Wpływ narażenia na metale, benzen, pestycydy i tlenek etylenu na układ krwiotwórczy*, „Medycyna Pracy” nr 3.
- Roszko M., Szymczyk K. (2010), *Pozostałości pestycydów w żywności*, „Przemysł Spożywczy”, czerwiec.
- Rozporządzenie (WE) nr 396/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych poziomów pozostałości pestycydów w żywności i paszy pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oraz na ich powierzchni (Dz. Urz. UE L 70 z 16.03.2005).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 22 listopada 2010 r. w sprawie wykazu substancji aktywnych których stosowanie w środkach ochrony roślin jest zabronione (Dz.U. nr 235, poz. 1547).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 18 lutego 2003 r. w sprawie sposobu dokonywania oceny ryzyka dla zdrowia i dla środowiska stwarzanego przez substancje chemiczne (Dz.U. poz. 467 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 kwietnia 2004 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych poziomów pozostałości chemicznych środków ochrony roślin, które mogą znajdować się w środkach spożywczych lub na ich powierzchni (Dz.U. nr 85, poz. 801 z późn. zm.).
- Rzeszutek J., Popiek S. i in. (2014), *Zmiany epigenetyczne spowodowane ekspozycją na pestycydy*, „Problemy Higieny Epidemiologii” nr 95 (3).
- Sadach H. (2001), *Narażenie na pestycydy pracowników zatrudnionych w szklarniach*, w: *Ryzyko zdrowotne stosowania pestycydów – problemy teoretyczne i praktyczne*, red. S. Toś-Luty, Instytut Medycyny Wsi, Lublin.
- Szwajkowski R. (1972), *Jeszcze o szkodach związanych z chemicznymi zabiegami w rolnictwie*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” nr 2.
- Śpiewak R. (2004), *Zawodowe choroby skóry u rolników indywidualnych*, „Postępy Dermatologii i Alergologii XXI” nr 6.
- Toś-Luty S., Chodorowska G. (2001), *Alergia kontaktowa na środki ochrony roślin u pracowników szklarni, sadów i plantatorów chmielu*, w: *Ryzyko zdrowotne stosowania pestycydów – problemy teoretyczne i praktyczne*, red. S. Toś-Luty, Instytut Medycyny Wsi, Lublin.
- Ustawa o ochronie roślin uprawnych z dnia 18 grudnia 2003 r. (Dz.U. z 2001, nr 11, poz. 94).
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywnieniu (Dz.U. nr 171, poz. 1225).

COMPULSORY INSURANCE OF CIVIL LIABILITY OF FARMERS AND THE DAMAGE CAUSED BY PESTICIDES

Abstract: In Poland there is a compulsory insurance of civil liability of farmers for damage to third parties. At the same time there is a problem the use of plant protection. In the literature more and more talk about pesticide residues in agricultural products and livestock. In this article we discuss the scale of the use of pesticides and their effects on the environment and health of the population. We debate whether the effects of pesticide residues should be included in the scope of this liability insurance.

Keywords: civil liability insurance of farmers, plant protection, pesticides

Cytowanie

Wieteska S. (2016). Obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników a szkody spowodowane pestycydami. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 1 (79), 753–764; www.wneiz.pl/frfu.